

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА

УДК 316.776

*А.В. Саміло, О.В. Повстин, канд. екон. наук, М.Я. Купчак
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ВПЛИВ ТЕРОРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК НОВИЙ ВИКЛИК УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ

Досліджено інформаційно-комунікативний вплив на людську свідомість, який здійснюють терористичні організації для висвітлення подій та досягнення поставлених цілей. Визначено основні моделі та методи комунікативного впливу, які використовують терористи в процесі своєї діяльності. Метою статті є дослідження тероризму як стратегії комунікації та дослідження рівня впливу сучасних засобів масової інформації, що використовуються терористичними організаціями, на підсвідомість цивільного населення. Обґрунтована необхідність здійснення інформаційної боротьби з пропагандою тероризму в засобах масової інформації.

Ключові слова: тероризм, комунікація, інформаційні засоби пропаганди, комунікативний вплив.

А.В. Саміло, О.В. Повстин, М.Я. Купчак

ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ ТЕРРОРИСТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ КАК НОВЫЙ ВЫЗОВ УКРАИНСКИЙ ОБЩЕСТВУ

Исследовано информационно-коммуникативное воздействие на человеческое сознание, осуществляемое террористическими организациями для освещения событий и достижения поставленных целей. Определены основные модели и методы коммуникативного воздействия, которые используют террористы в процессе своей деятельности. Целью статьи является исследование терроризма как стратегии коммуникации и исследования уровня влияния современных средств массовой информации, используемых террористическими организациями, на подсознание гражданского населения. Обоснована необходимость осуществления информационной борьбы с пропагандой терроризма в средствах массовой информации.

Ключевые слова: терроризм, коммуникация, информационные средства пропаганды, коммуникативное влияние.

A.V. Samilo, O.V. Povstyn, M.Ya. Kupchak

INFORMATIONAL AND COMMUNICATIONAL IMPACT OF THE TERRORIST ORGANIZATIONS AS A NEW CHALLENGE FOR UKRAINIAN SOCIETY

This article explores the informational and communicational impact on human consciousness, made by terrorist organizations for the presentation of the events and achievement of their goals. Main models and methods of communicative influence exploited by terrorist organization have been identified. The purpose of this article is to research the terrorism as communication strategy and research level of influence of modern media used by terrorist organizations on the subconscious of civilians. The necessity for information fight with terrorism promotion in the media has been proved.

Key words: terrorism, communication, information methods of promotion, the media, communicative impact.

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття, міжнародний тероризм перетворився в реальний виклик людству, який представляє собою зростаючу загрозу безпеці і стабільності в усьому світі. Його широкому розповсюдженню, безумовно, сприяє розвиток нових інформаційних технологій та засобів, внаслідок чого в терористів з'явилась можливість здійснювати маніпулятивний вплив на людську свідомість, видаючи бажане за дійсне. Терористичні організації переосмислили використовувані інструментарії для досягнення поставлених цілей, тим самим кардинально змінивши саму стратегію тероризму. Їх основні методи тепер реалізуються у двох напрямках: знаходження підтримки у цивільного населення, виступаючи так званими борцями за свободу, або нагнітання максимального рівня страху та паніки, створення відчуття незахищеності. Досягнення поставленої мети можливе лише за умови використання сучасних систем засобів масової комунікації. Зокрема, актуальність теми дослідження підкріплена подіями, які на момент написання статті відбуваються на Сході України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми використання комунікативних засобів терористичними організаціями, присвячені наукові праці Н.Б. Белоусова, Т. Єрохіна, В. Коцура, Є.С. Мірошніченка, Г. Мюнклера, М. Требі, Т. Чернишова. На окрему увагу заслуговує досвід інших держав, зокрема використовувані ними методи зменшення комунікативного впливу терористів на цивільне населення. Цьому напрямку дослідження багато уваги приділили також такі науковці: Р. Багіров, Г. Вайман, А. Владимірова, Я. де Грааф, Р. Даулінга, Д. Журавльов, М. Заніні, С. Кара-Мурза, Р. Крелінстен, Д. Ронер, Б. Фрей, Б. Хофман, А. Чертополох, А. Шмід.

Виклад основних положень. Однією із найбільш яскравих характеристичних особливостей тероризму був і залишається його публічний характер. Завдяки ньому терористична діяльність підноситься на кардинально новий рівень, вселяючи страх і паніку в суспільство. Як стверджує відомий американський дослідник тероризму Б. Хофман – призначення теракту – передати певне послання, що і робить його безпосередньою формою комунікації [8, с. 191].

Тероризм, як засіб комунікації, явище не нове. Ще в давні часи терористи здійснювали вбивства зумисно на центральних площах та в місцях масового скупчення людей з метою привернення уваги людей, тим самим показуючи свою силу та неспроможність влади до захисту своїх громадян.

Як влучно стверджували А. Шмід та Я. де Грааф «Без комунікації тероризм не може існувати» [8, р. 255]. Для передачі повідомлення терористи використовують передусім засоби масової інформації, що є основним способом комунікації. Як зазначає Р. Крелінстен: «ті, хто відчуває себе вигнаним із комунікаційної структури, стараються привернути увагу ЗМІ засобами приголомшливих актів» [9, р. 420].

Оскільки тероризм нерозривно пов'язаний з політикою, можна слідом за багатьма вченими, наприклад, Р. Крелінстеном, стверджувати: «Тероризм - це форма політичної комунікації» [9, р. 6]. Беззаперечно, міжнародний тероризм може проявляти безпосередній вплив на політичну комунікацію, через яку формуються нові конфігурації військово-політичних відносин як всередині держави, так і на міжнародній арені.

Так, в березні 2004 р. вибух електропоїздів в Мадриді перед парламентськими виборами в Іспанії і розголос, якого набула ця подія в ЗМІ, настільки вплинули на електорат, що політична ситуація в країні різко змінилася, діючий уряд пішов у відставку, а вслід за цим був здійснений вивід іспанських військ з території Іраку [1].

На ранніх етапах свого існування тероризм був такою формою насильства, коли особи, що скоювали терористичні акції, спрямовували їх на того або іншого представника офіційної влади, з метою отримання від нього певної розумної, раціональної або ж навпаки – ірраціональної реакції. При цьому для терористів і тоді важливою була підтримка їх дій певною частиною населення. Проте слід пам'ятати – головна мета тероризму залишалася впливи на безпосередній об'єкт, на який націлені терористичні організації.

Що стосується стратегії сучасного терору, то вона зазнала значних змін. Для терору суспільство тепер виступає в ролі певного каталізатора, з метою отримання максимальної вигоди від терористичних актів. З одного боку, терор, як і раніше, виступає як засіб тиску на владу, а з іншого – спрямований на те, щоб викликати співчуття та схвалення своїх дій в однієї частини населення та жах і паніку – в іншій. При цьому ця, друга частина, стратегії тероризму сьогодні стає, мабуть, головною. Метою тут є здійснення «легітимації» терору через загальнозначущі цінності, привертання уваги до якихось «глибинних, справжніх причин» кривавої події. Навіть, якщо ця «справжня», «ідеальна» підстава (припустимо, соціальна несправедливість) насправді виявляється ні при чому, її наявність всіляко штучно підкреслюється, маскуючи тим самим зовсім інші, деколи винятково корисливі, мотиви та підґрунтя здійснення терористичної акції. Адже, до сьогоднішнього дня терор має сенс лише там, де є присутньою можливість учинити значний вплив на суспільну свідомість.

Так, засоби масової інформації окрім інформування суспільства, стали значною мірою визначати сприйняття суті процесів, що відбуваються на світовій арені. Доцільно буде навести цитату одного з користувачів групи «Донецька народна республіка» соціальної мережі «ВКонтакте», групи «Голос Харькова»: «И теперь навсегда при слове «украинец» у каждого русского будут перед глазами с цифровой чёткостью возникать рядом картинки: прыгающего майдана, заживо сожжённых одесситов, маленького мальчика с пулевым ранением в месте, где была георгиевская ленточка» [3].

Отже, можна стверджувати, що тероризм – це до певної міри стратегія, яка передбачає використання насилля з метою комунікації. Об'єктом комунікації терористів може виступати будь-хто, починаючи від пересічних громадян, політичних партій або будь-яких інших організацій і закінчуючи цілими країнами. Здійснення терористичного акту одночасно може бути спрямоване з метою взаємодії як на окремих об'єктах комунікації, так і на цілу групу.

Сучасний тероризм є продуктом інформаційного суспільства, оскільки широке розповсюдження інформаційно-комунікаційних систем надає можливість нагнітати страх та депресію у населення шляхом транслявання жертв терактів вказуючи на безсилля влади і спеціальних служб у протидії тероризму.

Як зазначає М. Маклюєн у своїх працях - «засіб комунікації є повідомлення» [6, с. 9-26]. Терористи таким чином мають намір передати в деякій мірі закодоване повідомлення, яке б відображало дискурсивний контекст ситуації та було б спрямоване на різні групи людей. Наприклад, коли ми чуємо «терористичний акт», ми знаємо, що йдеться про загрозу застосування чи безпосереднє здійснення насильницького акту. Інтерпретація цього словосполучення у свідомості різних соціальних суб'єктів може викликати різні види поведінкової реакції (у одних громадян – страх, паніка, ненависть; у інших – бачення неспроможності влади тощо).

Яскравим прикладом семіотичного змісту такого повідомлення можуть слугувати нещодавні події, які відбулися в Україні у м. Слов'янськ, де військові зіткнулися із значною проблемою під час проведення антитерористичної операції – мирне населення відмовлялося їм допомагати, натомість переховуючи у себе терористів. Для них терористи виступають в ролі борців за свободу та незалежність їхньої області.

Виникає питання: через що деякі громадяни міста перейшли на бік терористів? Через зневірення у владу країни чи під сильним комунікативним впливом? Це питання складне, проте з впевненістю можна сказати, що висвітлення подій в такому світлі, яке вигідне терористичним угрупованням, беззаперечно змінило погляд на ситуацію багатьох соціальних суб'єктів. Терористи зрозуміли, що головне в їх боротьбі – створення образу: образу себе, як борця за справедливість, а свою діяльність, як шлях до свободи.

Теракти вчинені в Донецьку можна назвати новою віхою розвитку комунікації тероризму. До сьогодні ще нікому не вдалося отримати підтримку цілих країн, незважаючи на усі вбивства, що там відбувалися.

Виникнення нових видів ЗМІ зумовило кардинальні зміни в системі комунікацій. Сучасні технології дають змогу в режимі реального часу транслювати усі події в ефірі з будь якого куточка світу. Проте, інформація може трактуватися абсолютно по-різному. Так, для прикладу, одні можуть трактувати смерть людей, як результат проведення антитерористичної операції зі знешкодження сепаратистів, інші ж – смерть цивільних людей, які не мали безпосереднього зв'язку з терористами.

Як зазначає М.Г. Делягін: «Сучасна людина втратила вироблення навичок самостійного мислення, нею виключно легко маніпулювати. Ця деградація знизила ефективність масової людської свідомості» [4, с. 22-23].

Прагнучи одержати сенсацію, ЗМІ у багато разів збільшують руйнівний ефект окремо взятого факту тероризму, здійснюючи вплив на здатність людини до уяви. Людина не захищена від маніпуляції її свідомістю. Цілком правильно зазначив С. Кара-Мурза, говорячи про мету терористичної акції, що на «поєднанні уявлення та почуттів заснований один з наймогутніших засобів дії на суспільну свідомість – тероризм, поєднаний з телебаченням. Образ невинної жертви доводиться телебаченням до кожної сім'ї, а уява «підставляє» на місце жертви самого телеглядача або його близьких, що породжує цілу бурю почуттів. Потім справа техніки – спрямувати ці почуття на той образ, який найнялися порушувати маніпулятори (образ армії, уряду, ісламських фундаменталістів і т.д.)» [5, с. 190].

Широкий розвиток інформаційних технологій значно збільшив граничний потік інформації та розширив комунікаційні канали. Все це дало змогу інформаційним споживачам відчувати безпосередню участь в діях, які відбуваються за тисячу кілометрів, переживати ті ж самі емоції, тобто стати так званим спостерігачем «театру», який розігрують терористичні організації.

Аналізуючи історичний процес комунікації тероризму, можна констатувати, що в процесі своєї діяльності терористи стали все більш активно орієнтуватися на висвітлення подій в ЗМІ, а в подальшому змогли самостійно виробляти медіа продукти, використовуючи технічний прогрес у засобах масової комунікації. У підсумку терористи отримали можливість повністю контролювати здійснювану ними комунікацію: зміст повідомлення, канали розповсюдження та механізми отримання реакції цільових аудиторій.

Досліджуючи тероризм як стратегію комунікації, необхідно виділити його основні моделі та методи комунікативного впливу, які терористичні організації використовують в своїй діяльності.

Під моделями комунікативного впливу терористів необхідно розуміти їх ідейне спрямування, тобто те, на чому і для чого терористична організація була заснована, а також які інструменти та методи вони використовують для висвітлення своїх дій. За умови використання «правильної» комунікативної моделі, в суспільстві стає можливим підтримка та допомога цивільного населення у досягненні своїх цілей. Можна виділити 3 основні моделі, які набули широкого використання терористами в умовах сьогодення.

Перша модель – це здійснення терористичних актів, з їх подальшим висвітленням як актів спрямованих на благо держави, тобто націоналістична модель. Дії терористів спрямовані на повалення існуючого економічного чи політичного режиму. За умов використання цієї моделі терористичні організації створюють образ борців за державний суверенітет держави. Яскравим прикладом може стати висвітлення подій, які відбуваються на момент написання статті у Східній Україні російськими ЗМІ та інтернет-сайтами.

Друга модель – використання терористичними організаціями релігійної віри, як методу виправдання своєї діяльності. Перекручуючи релігійні тексти та настанови, терористи нав'язують думку цивільному населенню про необхідність війни, чи навіть смерті у боротьбі з іновірцями. Яскравим прикладом може стати широке розповсюдження такого феномену як ісламський тероризм. Для розуміння цієї моделі буде доцільно також навести невеличкий уривок з фетви 1998 р., виданої Усамою бен Ладеном: «Ми – з Божою допомогою – звертаємося до кожного мусульманина, який вірить в Господа і жадає винагороди за підпорядкування волі Божій вбивати американців, грабувати їхні гроші в будь-якому місці і в будь-який час, коли вони знайдуть їх» [7].

Третя модель – нагнітання в суспільстві відчуття страху та паніки. За умов використання цієї моделі, терористичні організації не стараються представити себе з хорошої сторони, всі їхні зусилля спрямовані на вплив на ЗМІ з прагненням посіяти серед цивільного населення відчуття безпорадності. Прикладом використання цієї моделі може слугувати теракт на Дубровці. Так, під час цього теракту був створений навіть інтернет-сайт, який використовувався терористами для координації дій родичів заручників, яких агітували організовувати мітинги та вимагати виведення військ з Чечні.

Що стосується методів комунікативного впливу на свідомість цивільного населення, то необхідно відмітити, що протягом останніх років вони набули значних змін. Так, якщо в 90-і роки терористи прагнули привернути увагу до себе за допомогою преси, радіо чи телебачення, то на сьогодні лідером в пропаганді терористичних діянь стають Інтернет технології.

Необхідно пам'ятати, що активне використання терористичними організаціями усіх методів комунікативного впливу може становити значну загрозу для цивільного населення. Дезінформуючи та провокуючи населення на активні дії, терористи стають все ближче до поставлених ними цілей. Так, Б. Хоффман, у своїй книзі приводить цитату відомого дослідника тероризму Брайана Дженкінс: «Тероризм — це театр. Теракти часто ретельно зрежисовані, щоб привернути увагу електронних ЗМІ і міжнародної преси» [8, с. 160]. Саме тому, нами було вирішено виділити 3 основні методи комунікативного впливу, які використовують терористи, в порядку зростання рівня загрози, яку вони можуть нести.

Перший метод – це пропаганда своїх діянь за допомогою традиційних засобів масової інформації (преса, телевізор, журнал). Як зазначає Г. Вайман: «до винаходу і початку фази активного використання Інтернету всі надії терористів на отримання розголосу своєї справи були пов'язані з прагненням привернути увагу телебачення, радіо та друкованих ЗМІ» [12, р. 6]. На сьогоднішній день є застарілим та найменш ефективним засобом пропаганди терористичних діянь.

Другий метод – орієнтація на сучасні засоби масової комунікації, такі як Інтернет, мобільний зв'язок, відеокліпи тощо. Передусім це обумовлено жорсткою цензурою та фільтром ЗМІ, внаслідок чого терористам довелося шукати нові шляхи для пропаганди своєї діяльності.

Терористична пропаганда широкорозповсюдилась за допомогою використання сучасних інформаційних технологій. Це дало змогу терористичним організаціям шукати підтримку не тільки в межах їх території, а й у будь-якому куточку світу. На це, зокрема, наголошує Б. Хоффман: «можливо, найбільш вражаючий комунікаційний прорив, які здійснили терористи за останні 10-15 років» [8, с. 222].

Третій метод – комбінований, який передбачає створення та оперування власними медіа-ресурсами. Враховуючи анонімний характер Інтернету, можливість реєстрації сайту на доменах іншої держави та масовості Інтернет публіки, глобальна мережа стала комунікаційним середовищем №1 для інформаційного забезпечення терористичних актів. На сьогодні існує безліч сайтів терористичних організацій, на яких відкрито чи приховано ведеться пропаганда насилля, викладаються відеозаписи з «успішними» терористичними актами, вбивствами, страатами тощо.

З появою можливості створення власних інформаційних ресурсів, терористи отримали змогу вдосконалити процес подання інформації в світлі, вигідному для них. Передусім це обумовлено тим, що ЗМІ звертаються до першоджерел, і, зокрема, дуже часто цитують бачення ситуації з точки зору самих терористів. Про це зазначає Г. Вайман: «теоретично терористи придбали «можливість визначати, яке висвітлення отримає та чи інша подія в традиційних ЗМІ, оскільки ті все частіше звертаються до Інтернету як джерела інформації» [12, р.3].

Отже, можна сказати, що «інформаційна боротьба» переросла в жорстку «інформаційну війну», перемогу в якій, за переконанням Д. Ронфальдта, здобуває той, чия історія перемагає [10, р.328].

Якщо говорити про події, які відбуваються на території України, то не секрет, що одна і та ж подія на українських та російських каналах подається та сприймається зовсім по-

іншому, внаслідок чого виникає проблема довіри до ЗМІ. Для Росії такий спосіб висвітлення ситуації є далеко не новим, про що яскраво свідчать її успіхи в даній інформаційно-комунікаційній стратегії.

Так, С. Гриняев в своєму інтерв'ю щодо питання про створення в Росії центру підготовки спеціалістів з інформаційних війн зазначав: «можливість ведення інформаційної війни (як інформаційно-технічної – проти систем управління противника, так і інформаційно-психологічної - проти особового складу армії і населення країни-супротивника) сьогодні є невід'ємною частиною військового будівництва всіх високорозвинених країн світу. Більш того, відносна дешевизна засобів інформаційного впливу істотно розширює коло потенційних користувачів. Не мати можливості реагувати на загрози, які виходять з інформаційного простору, смертельно небезпечно. Тому і російська армія намагається йти в ногу з часом. Говорити про успіхи в такій справі, напевно, не зовсім коректно. Важливо, що ЗМІ не говорять про провали, а це серйозний показник майстерності особового складу відповідних підрозділів» [2].

Проте, внаслідок виникнення недовіри до ЗМІ та бажання влади приховати інформацію інколи виникає парадоксальна ситуація, коли інформаційні ресурси терористів вважається більш інформаційно наповнені та точніші, тим самим стаючи авторитетнішими ніж державні ЗМІ. Про це у своїх працях зазначає Б. Раман: «У регіонах, подібних до Чечні, в які російська влада не пускала іноземних журналістів, веб-сайти (терористів) ставали джерелом інформації для людей за межами Росії, які хотіли отримати погляд на події з іншої точки зору, крім офіційної» [11].

Висновки. Та обставина, що, хоча тероризм є явищем далеко не новим, та ефективного способу боротьби з ним ще не вироблено, багато в чому пояснюється неоднаковим його віддзеркаленням як в індивідуальній, так і в суспільній свідомості.

Незважаючи на успіхи щодо ведення інформаційної боротьби з тероризмом, ця проблема залишається актуальною. Для забезпечення успіху такої боротьби необхідно передусім проводити активну протидію інформаційному впливу на підсвідомість громадян, шляхом здійснення моніторингу та контролю усіх ЗМІ та перешкоджанню виникненню власних інформаційних ресурсів у терористичних організаціях.

Список літератури:

1. Багиров Р.З. Политическая коммуникация как средство борьбы с международным терроризмом // Армия и общество. – 2008. – №3. – С.69-76.
2. Борьба идей и духа: информационные войны вокруг России и Украины [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу: <http://www.csef.ru/index.php/ru/oborona-i-bezopasnost/project/265-the-theory-and-practice-of-information-war/1-stati/5299-ukraina-v-zerkale>.
3. Голос Харьковца [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://vk.com/wall-68391767_11037.785
4. Делягин М.Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации: Курс лекций. – 3-е изд. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 768 с.
5. Кара-Мурза С.Г. Мы сами копали могилу себе / С.Г. Кара-Мурза // Наш современник. – 1999. – № 6. – С.186-204.
6. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Г. М. Маклюэн. – М.: КАНОН-пресс-Ц, 2003. – 464 с.
7. Усама бен Ладен, «Фетва Аль-Каиды» (Osama bin Laden, «Al Qaeda's Fatwa»), Онлайн Ньюсаур, телекомпания «Пи-Би-Эс» (Online Newshour, PBS), [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pbs.org/newshour/terrorism/international/fatwa_1998.html.
8. Хоффман Б. Терроризм – взгляд изнутри / Брюс Хоффман. – М.: Ультра, 2003. – 264 с.

9. Crelinsten R.D. Terrorism as Political Communication: The relationship between the Controller and the Controlled / R.D. Crelinsten // Contemporary research on terrorism / Ed. by Paul Wilkinson and Alasdair M. Stewart. Aberdeen: Aberdeen University Press. – 1987. – 634 p.

10. Janbek D. Global terrorism and new media: the post-Al Qaeda generation / D. Janbek, P. Seib. – London: Routledge, 2011. – 139 p.

11. Raman B. From Internet to Islamnet: Net-centric counter-terrorism [Електронний ресурс] / B. Raman. – 2005. – Режим доступу: http://www.e-prism.org/images/FROM_INTERNET_TO_ISLAMNET_-_B._Raman_-_22-10-05.pdf.

12. Weimann G. www.terror.net How Modern Terrorism Uses the Internet [Електронний ресурс] / Gabriel Weimann // United States Institute Of Peace. – 2004. – Режим доступу: <http://www.usip.org/sites/default/files/resources/sr116.pdf>.

References:

1. Bagirov R.Z. Political communication as a methods of fighting with international terrorism // Army and Society. – 2008. – №3. – 6976p.

2. The struggle of ideas and spirit: the information war around Russia and Ukraine [Electronical resource]. – 2014 – Mode of access: <http://www.csef.ru/index.php/ru/oborona-i-bezopasnost/project/265-the-theory-and-practice-of-information-war/1-stati/5299-ukraina-v-zerkale>.

3. The voice of Kharkiv [Electronical resource] – Access mode: http://vk.com/wall-68391767_11037

4. Deljagin M.G. The World Crisis: The General Theory of Globalization: A course of lectures. – 3rd ed. – M.: INFRA-M, 2003 – 768 p.

5. Kara-Murza S.G. We were digging a grave ourselves / SG Kara-Murza // Our contemporary. – 1999. – № 6. – S.186-204.

6. Macluan G.M. Understanding Media: External expansion of human / MacluanG.M.. – M.: CANON C-press, 2003 – 464 p.

7. Usamaben Laden, "Fatwa al Kaide» (Osama bin Laden, «Al Qaeda's Fatwa»), Online News Hour, TV company "Pee-CBS» (Online News hour, PBS), [Electronical resource]. – Mode of access: http://www.pbs.org/newshour/terrorism/international/fatwa_1998.html.

8. Hoffman B. Terrorism – Inside view / Bruce Hoffman. – M.: Ultra, 2003 – 264 p.

9. Crelinsten R.D. Terrorism as Political Communication: The relationship between the Controller and the Controlled / R.D. Crelinsten // Contemporary research on terrorism / Ed. by Paul Wilkinson and Alasdair M. Stewart. Aberdeen: Aberdeen University Press. – 1987. – 634 p.

10. Janbek D. Global terrorism and new media: the post-Al Qaeda generation / D. Janbek, P. Seib. – London: Routledge, 2011. – 139 p.

11. Raman B. From Internet to Islamnet: Net-centric counter-terrorism [Electronical resource] / B. Raman. – 2005 – Mode of access: http://www.e-prism.org/images/FROM_INTERNET_TO_ISLAMNET_-_B._Raman_-_22-10-05.pdf.

12. Weimann G. www.terror.net How Modern Terrorism Uses the Internet [Electronical resource] / Gabriel Weimann // United States Institute Of Peace. – 2004 – Mode of access: <http://www.usip.org/sites/default/files/resources/sr116.pdf>.

